

Виробництво та споживання харчових продуктів в Україні

М.П. Сичевський, д.е.н., О.В. Коваленко, д.е.н., К.В. Копилова, д.с.-г.н., С.Б. Вербицький, к.т.н., Г.П. Лисенко, Інститут продовольчих ресурсів НААН, м. Київ

Продовольча індустрія України була і є стратегічно важливою складовою народного господарства, від якої суттєво залежить добробут народу. З огляду на значення продовольчої індустрії для економічного та соціального прогресу суспільства, її відтворення та прискорений розвиток є важливими передумовами подолання кризових явищ і забезпечення сталого економічного зростання [1].

Нестабільне національне ринкове середовище породжує чимало ризиків і загроз для продовольчої безпеки [2], наслідком яких стали тривалі та значні диспропорції обсягів виробництва харчової продукції. З 1990 р. відчутно знизилися обсяги виробництва основних груп харчових продуктів: м'ясних та молочних продуктів – у 1,8 раза; хліба та хлібопродуктів – у 6,8 раза; цукру – в 3,8 раза. Разом з тим майже в 6 разів зросло виробництво олій, насамперед соняшникової (табл. 1).

Основними причинами зазначеного спаду виробництва є втрата ринків колишнього СРСР, падіння попиту на продовольство та низька купівельна спроможність населення, зумовлені стрімким зростанням споживчих цін на харчові продукти за одночасного зниження заробітних плат українців.

Важливість харчової промисловості в межах народно-господарського комплексу підтверджується її часткою у внутрішньому валовому продукті країни. У період становлення незалежності цей показник сягав 20 %, зараз він становить 8,3 %. У 2016 р. до державного бюджету від харчової промисловості надійшло близько 100,0 млрд грн.

На ринку харчової продукції України (рис. 1) більш ніж половина загального обсягу її реалізації припадає на чотири сектори: олієжировий (26 %); виробництво напоїв (11 %); м'ясопереробний (15 %) і молокопереробний (11,5 %).

Ринок хлібобулочних виробів має найбільше регіональне розповсюдження: хлібопекарські підприємства розташовані рівномірно майже в усіх областях України. Водночас зі зменшенням чисельності населення України за 1990–2018 рр. знизилися і обсяги виробництва хлібобулоч-

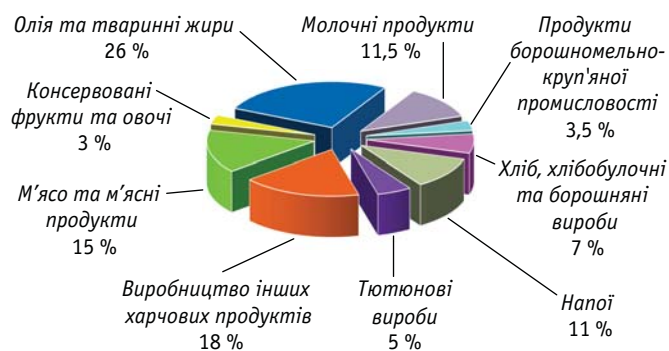

Рис. 1. Структура реалізації харчової продукції в Україні у 2018 р., % (за даними Держстату України)

ної продукції. За цей період в 1,4 раза скоротилася кількість підприємств (до 1075), що виробляли хлібобулочні вироби, і, відповідно, чисельність працівників (до 62,9 тис. осіб). Чимало підприємств пішло з ринку через незадовільний фінансовий стан, не витримавши конкуренції. Нині тривають процеси злиття та поглинання, посилення монополізації тощо. Останнім часом спостерігається тенденція зосередження найбільших потужностей із замкненим циклом переробки біля великих міст – Києва, Харкова та ін. Збільшується плече постачання основної продукції, зокрема хліба нетривалого зберігання, до 150–200 км.

У м'ясопереробній галузі (рис. 2) процеси злиття і поглинання впродовж 2010–2018 рр. спричинили зменшення кількості підприємств (з 961 до 775) за одночасного зростання як потужностей (на 40 %), так і виробництва м'ясних виробів. Нині приблизно 35 % підприємств розміщуються в сільській місцевості.

У молокопереробній галузі у 2018 р. налічувалося 401 підприємство, з них приблизно 40 % були розташовані в сільській місцевості. Для всього періоду розвитку галузі характерна тенденція зниження загальних обсягів виробництва молочної продукції – на 58,9 % проти 1990 р. (рис. 3). Від-

Таблиця 1.
Динаміка розвитку окремих галузей харчової промисловості після здобуття Україною незалежності [3]

Групи харчової продукції	Обсяг виробництва за роками					Зміни, %	
	1990	2000	2010	2015	2018	2018 р. до 1990 р.	2018 р. до 2000 р.
М'ясо та м'ясопродукти, тис. т	4358	1663	2059	2323	2355	54,0	141,6
Молоко та молоко продукти, тис. т	24508	12658	11249	10615	10064	41,1	79,5
Хліб та хлібопродукти, тис. т	6701	2464	1808	1232	975	14,6	39,6
Олія, тис. т	1070	973	2990	3716	6243	583,5	641,6
Цукор, тис. т	6791	1780	1546	1430	1754	25,8	98,5
Спирт, млн дал	48	23	25	9	8	16,9	35,7

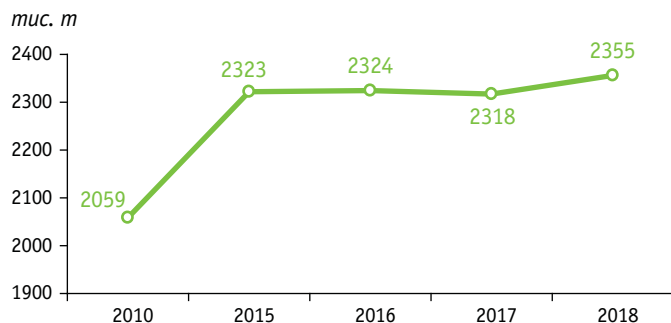

Рис. 2. Обсяги виробництва м'ясних виробів в Україні (за даними Держстату України)

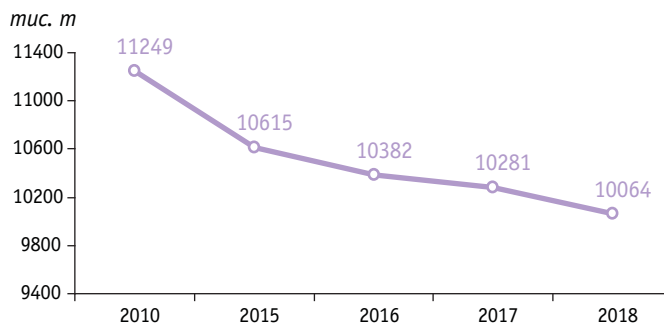

Рис. 3. Обсяги виробництва молока та молочних продуктів в Україні (за даними Держстату України)

повідно зменшилися виробничі потужності. Упродовж 2010–2018 рр. було втрачено 27 % кваліфікованого персоналу.

Традиційно важливою для народного господарства України є бурякоцукрова промисловість. На жаль, слід констатувати, що її занепад у 1990–2015 рр. спричинив зменшення кількості діючих підприємств на 150 одиниць, скорочення виробничих потужностей на 356,5 тис. т переробки цукрових буряків на добу, посівних площ — на 1327 тис. га, зниження обсягів виробництва на 4783 тис. т. Також значно скорочено чисельність кваліфікованого персоналу. Нині виробничі потужності цукрових заводів завантажені лише на 47 %.

Важливою складовою переробної промисловості є спиртовий сектор. На жаль, він, належачи до найприбутковіших секторів харчової промисловості, перебуває в стані системної кризи та стагнації, виробництво безупинно падає: з 48,0 млн дал у 1990 р. до 8,1 млн дал у 2018 р. Нині спиртова промисловість налічує 78 підприємств загальною потужністю 60 млн дал спирту на рік. Зазначені підприємства здійснюють виробничу діяльність в умовах перманентної реорганізації, що зумовило такі негативні тенденції, як зменшення обсягів прибутку, зростання собівартості та зниження загальної рентабельності державних спиртових підприємств, загрозливі масштаби процесів збитковості та банкрутства багатьох заводів, які втратили і юридичну самостійність, і мотивацію до технічного розвитку.

Показники виробництва пива та хмелю (рис. 4), а також зовнішньої торгівлі зазначеними продуктами є наочним прикладом можливості й доцільності розумного імпортозаміщення сільськогосподарської сировини та продовольчих товарів, яке повинно дати позитивний ефект як щодо забезпечення роботою вітчизняних сільгоспвиробників, так і щодо забезпечення продовольчої індустрії якісною сировиною, суттєво дешевшою, ніж імпортна.

Невід'ємною складовою продовольчої безпеки є повноцінне здорове харчування. Натомість щодо достатності споживання населенням основних груп продовольства простежуються небезпечні тенденції [4, 5]. Існує значне відставання фактичного споживання від раціональних норм: м'ясних продуктів — на 36 %; молочних продуктів — на 48 %; риби — на 41 %; фруктів — на 36 % (рис. 5). Раціональні норми досягнуто лише за

двома, найбільш економічно доступними, продовольчими групами: овочі та баштанні; картопля. Добова енергетична цінність раціону українців у 2018 р. знизилася проти 1990 р. на 25 % — до 2706 ккал (пороговий критерій становить 2500 ккал на 1 особу на добу за норми 3200 ккал на добу).

У зовнішній торгівлі Україна впродовж усього періоду незалежності зберігає сировинну орієнтацію і в структурі світового експорту займає трохи більше, ніж 1 % (рис. 6). На жаль, навіть експортоорієнтовані та експортоспроможні напрями агропромислового виробництва істотним чином втрачають прибутки на зовнішніх ринках, оскільки Україна експортує необроблену сільськогосподарську сировину або продукцію з низьким ступенем оброблення. Натомість продаж на зовнішніх ринках готових харчових продуктів чи продовольчої сировини з високою доданою вартістю значно покращив би фінансовий стан переробних і харчових підприємств, дав би змогу мати необхідні кошти на інноваційне оновлення застосовуваних технологій та спеціалізованого обладнання [6]. Економічну доцільність глибокої переробки продовольчої сировини переконливо доводить динаміка експорту української соняшникової олії: якби замість фактичного експорту неочищеної олії на зовнішні ринки постачали олію рафіновану, додатковий прибуток склав би \$ 648,4 млн у 2014 р., 561,5 — у 2015 р., 646,8 — у 2016 р. та 763,9 — у 2018 р. Найбільше зростання експорту спостерігалось щодо продукції вітчизняної борошномельно-круп'яної промисловості: його обсяги,

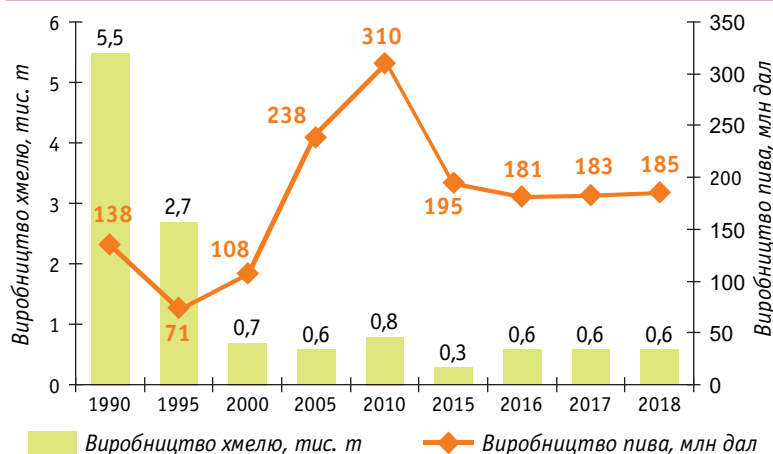

Рис. 4. Динаміка виробництва пива та хмелю в Україні (за даними Держстату України)

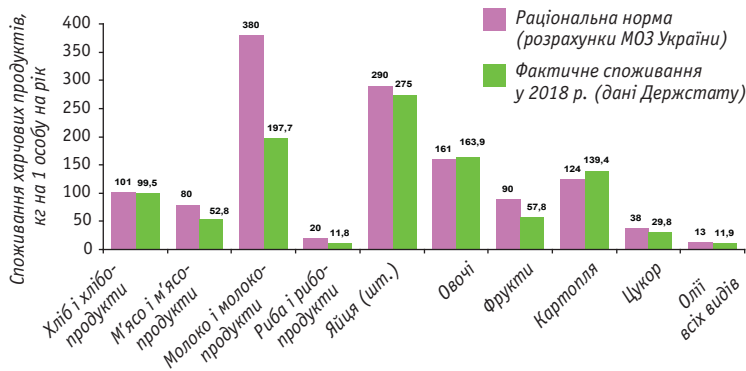

Рис. 5. Споживання харчових продуктів населенням України

суб'єктивні органолептичні показники, доступність для споживачів у фізичному й фінансовому сенсі. Моніторинг показників якості основної харчової продукції (табл. 2), проведений фахівцями Інституту продовольчих ресурсів НААН, виявив порушення якісних показників у 29 % зразків хлібобулочної продукції, 18 % борошномельної, 65 % молочної та 66 % м'ясної продукції (від тих, що були перевірені). Значне занепокоєння викликає екологічний стан харчової промисловості. Найбільшими емітентами забруднень у харчовій промисловості є м'ясні, молочні, цукрові та спиртові підприємства. Недосконалі технології, морально застаріле й фізично спрацьоване устаткування вітчизняних харчових

Таблиця 2. Стан дотримання вимог щодо якості основних видів харчових продуктів				
Харчова продукція	Перевірено зразків, од.	Зразки, що не відповідали вимогам стандартів і ТУ		Типові відхилення від нормативних показників якості
		од.	%	
Хліб і хлібобулочні вироби	95	29	29	Невідповідність фізико-хімічних та органолептичних показників
Борошняні кондитерські вироби	22	4	18	Низькі хлібопекарські властивості борошна щодо клейковини та вологості
М'ясні вироби (ковбаси, шинка, сосиски та ін.)	25	16	65	Надмірний вміст м'яса птиці й м'яса механічного обвалювання
Молочні продукти	29	19	66	Використання рослинних жирів

порівняно з 2012 р., збільшилися майже на 60 % (від 105 до \$ 175,8 млн у 2018 р.). При цьому обсяги імпорту також зросли – від 28 до \$ 34,3 млн.

Згідно із Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [7], держава гарантує:

- безпечність харчових продуктів (відсутність шкідливого впливу на здоров'я людини і придатність до споживання);
- окремі показники якості харчових продуктів (вимоги до традиційних харчових продуктів, дитячого та спеціального медичного харчування, важливі для споживачів щодо властивостей харчового продукту, його маркування).

Безпечність харчових продуктів є найважливішою складовою якості, яка також охоплює об'єктивні фізико-хімічні та

виробничі спричиняють надмірно великі питомі витрати сировини, енергії, води та інших ресурсів, а також несанкціоновані викиди забруднювачів у атмосферу, ґрунти, водойми, утворення різноманітних, як правило, екологічно шкідливих відходів тощо. Наприклад, на випуск 1 т цукру витрачається 8 т цукрових буряків, приблизно 60 м³ води, 0,6 т вапнякового каменю (0,9 т дефекату) та 0,53 т умовного палива. Відповідно, підприємство, що переробляє 3 тис. т цукрових буряків на добу, щодоби витрачає 18 тис. м³ води, 180 т вапнякового каменю (270 т дефекату), а також 159 т умовного палива. Водночас щогодини до атмосфери викидається 435 кг, або 213 м³ CO₂.

На загальну ефективність виконання принципової соціально-економічної задачі харчової промисловості – щонайповнішого забезпечення споживачів безпечним та якісним продовольством – безпосередньо впливає мож-

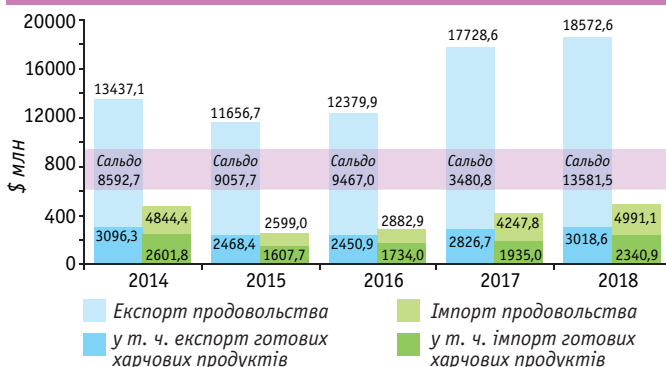

Рис. 6. Динаміка зовнішньої торгівлі України харчовими продуктами (за даними Держстату України)

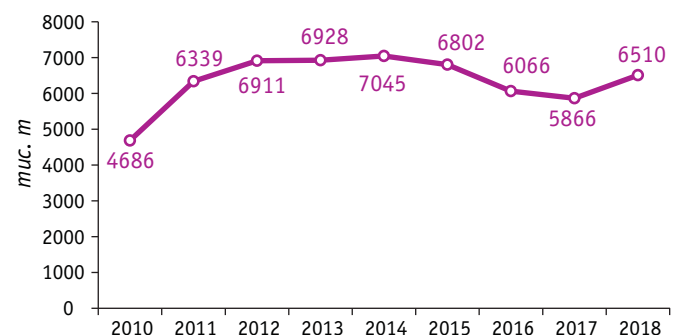

Рис. 7. Втрати основних харчових продуктів від їх виробництва до реалізації й споживання населенням [8]

лива мінімізація втрат вже вироблених харчових продуктів шляхом удосконалення технології пакування та пакувальних матеріалів, створення сучасної інфраструктури зберігання, оптимізації логістики тощо. Наявні статистичні дані дали змогу проаналізувати динаміку втрат основних харчових продуктів в Україні (рис. 7).

У 2018 р. обсяг втрат харчових продуктів становив 6,51 млн т, або 5,3% від загального обсягу виробництва.

Отже, результати аналізу виробництва та споживання харчових продуктів в Україні дають підстави для висновку про те, що, попри низку об'єктивних та суб'єктивних перешкод, харчова промисловість України задовольняє потреби населення України та робить свій належний внесок до сукупного експортного потенціалу держави.

Література

1. Сичевський М.П. Харчова промисловість у системі продовольчої безпеки держави. Київ : Аграрна наука, 2017. 56 с.
2. Van Dijk M., Meijerink G.W. A review of global food security scenario and assessment studies: results, gaps and research priorities // Global Food Security. 2014. № 3 (3–4). P. 227–238.
3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України / Держстат України. Київ, 2019. 60 с.
4. Babych M., Kovalenko A. Food security indicators in Ukraine: current state and trends of development // Baltic Journal of Economic Studies. 2018. № 4(1). P. 8–15.
5. Бомба М.Я., Івашків Л.Я. Здорове харчування як стратегічний ресурс національної безпеки України // Вісник НАН України. 2013. № 6. С. 32–41.
6. Сичевський М.П., Дейнеко Л.В. Продовольчий сектор України у світовому вимірі // Продовольчі ресурси: зб. наук. праць. 2017. № 9. С. 7–15.
7. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів : Закон України № 771/97-ВР від 23.12.1997 р. (поточна редакція від 16.01.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр>

8. Звіт про виконання НДР у 2019 році відділу економічних досліджень Інституту продовольчих ресурсів НААН за темою 42.00.06.05П «Наукове обґрунтування напрямів і засобів активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в харчовій промисловості в умовах новітніх змін та викликів ринкового середовища».

Производство и потребление пищевых продуктов в Украине

Н.П. Сычевский, д.э.н., О.В. Коваленко, д.э.н., Е.В. Копылова, д.с.-х.н., С.Б. Вербицкий, к.т.н., А.П. Лысенко

Продовольственная индустрия Украины была и является стратегически важной составляющей народного хозяйства. Следствием нестабильной рыночной среды стали значительные диспропорции объемов производства пищевой продукции. Украина на протяжении всего периода независимости сохраняет сырьевую ориентацию и в структуре мирового экспорта продовольственных товаров занимает не более 1 %. Требуют надлежащего решения также вопросы полноценного питания населения, пищевой безопасности и качества продукции, экологизации и уменьшения объемов отходов пищевой промышленности. В то же время пищевая промышленность удовлетворяет потребности населения Украины и вносит значительный вклад в совокупный экспортный потенциал государства.

Ключевые слова: пищевые продукты; продовольственная безопасность; пищевая промышленность.

Production and consumption of food products in Ukraine

M.P. Sychevskiy, Dr. (Economics), O.V. Kovalenko, Dr. (Economics), K.V. Kopylova, Dr. (Agriculture), S.B. Verbitskiy, Ph.D. (Technique), H.P. Lysenko, Ph.D.

The food industry of Ukraine has been and is a strategically important component of the national economy. The unstable market environment resulted in significant imbalances in food production volumes. Throughout the entire period of independence, Ukraine has maintained its raw material orientation and occupies no more than 1 % in the structure of world food exports. The issue of proper nutrition of the population, food safety and product quality, ecololgization and reducing the volume of food industry waste also require their proper solution. At the same time, the food industry meets the needs of the population of Ukraine and makes its proper contribution to the total export potential of the state.

Keywords: food products; food safety; food industry.

**ПОЛІМЕРНІ БАРВНИКИ ТА ДОМІШКИ
ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА УПАКОВКИ,
ЯКА ПРОДАЄ СЕБЕ ПЕРШОЮ!**

Полімерні домішки та барвники | Термопластичні еластимери | Інженерні пластики |

ПРЕДСТАВНИК POLYONE В УКРАЇНІ КОМПАНІЯ ЛБЮ-ТЕХ

+380442256265
+380504113514
www.plastwire.com
info@plastwire.com